

ramma értelmezése, a kártyajáték, a csillagképek szerepe a sorsalakításban, Cippus és Actaeon szarvainak mitológiai története vagy Phaeton bukásának következményei. Galeotto Marzio szövege kifogyhatatlan tárháza a kuriózumoknak, az összegyűjtött polémiáknak és fogas kérdéseknek. E tekintetben kissé hasonlít Aulus Gellius *Attikai éjszakák* című olvasónaplószerű kivonatgyűjteményéhez vagy Plutarkhosz *Moraliájának* egyes szövegtípusaihoz is. Nem tekinthetjük ugyanakkor csak afféle bizarr szövegturnkálónak: sokkal inkább egyfajta archívumnak hat, mely a kulturális emlékezet mozgásait és a reneszánsz-humanista tudományos beszédmód folyamatosan párbeszédet provokáló attitűdjét egyaránt leképezi.

Csehy Zoltán

Baka L. Patrik: Múlthasadás. Bevezetés a magyar alternatív történelmi regény olvasásába. Dunaszerdahely, NAP Kiadó, 2024, 236 p.

„az utak, amelyeken nem mentünk végig, mily szerteágazóak”

„a múlt, amit sokan oly magától értetődőnek tekintenek, valójában mégis csak egy hajszálon múltott”

Baka L. Patrik *Múlthasadás* című monográfiája tudományos igényű bevezetés a spekulatív fikció (SF) területéhez tartozó magyar alternatív történelmi regény olvasásába. Hiánypótló munka, ugyanis az irányzatról mind ez ideig nem született magyar nyelvű kötet, habár a zsánerbe tartozó művek, regények számosak, népszerűek, recepciójuk dokumentált, és igencsak magas színvonalat képviselnek. A *Múlthasadás* célkitűzése szerint objektív, leíró és orientációs jellegű műfajspecifikus szempontrendszert kíván biztosítani a vonatkozó alkotások befogadásához.

A kötet két nagy részből, blokkból és összesen hat fejezetből áll. Az első terjedel-

mes szerkezeti egység az alternatív történelem műfajáról általánosságban értekezik. Annak meghatározását szerteágazó, gazdag és releváns nemzetközi diskurzusba ágyazza, miközben integratív megközelítésmódot alkalmaz. Az alternatív történelem, illetve történetírás, az allohistorizmus, a kontrafaktumok és az uchróniák, valamint a paratörténelmek, -történetek kifejezést közel azonos jelentéstartalommal felruházva egymás szinonimáiként használja.

A zsáner tekintetében a történelmi divergencia-, illetve neuralgikus, avagy nexus pontoknak biztosít központi jelentőséget. Ezek az egyénre és a kultúrára gyakorolt hatásukat tekintve traumatikusnak minősülő elágazási pontok múlthasadásként jelennek meg az alkotásokban, és az azt követő történelmi események sorában eltérő változatokat eredményeznek, vagyis különböző narratív válaszokat adnak arra a kérdésre, hogy mi lett volna, ha...? Ennek megfelelően az allohistorizmusban, miként a spekulatív fikcióban általában is, a szűkebb értelemben vett esztétikai kvalitások, például a nyelvi megformáltság mellett, esetenként ahelyett a világépítés (mikéntje) bír relevanciával. Ez zsánerspecifikus jellegzetesség, amit a reflektálatlan olvasás, az interpretáció, valamint az elfogulatlanságra törekvő értékelés, kritika sem hagyhat figyelmen kívül.

Baka L. Patrik a múlthasadások körét vizsgálva megkülönbözteti egymástól a divergencia- és a neuralgikus pontokat. Előbbiek történelmi szempontból nem szükségképpen jelentősek, hatásaik azonban a dominóeffektusnak és a káoszelméletnek megfelelően akkumulálódnak, ily módon tesznek szert elsőprő erőre. Utóbbiak önmagukban is sorsfordító események. A nexus pontok, vagyis az elágazások azonban nemcsak relevancia tekintetében osztályozhatók, léteznek ugyanis politikai, technológiai, valamint környezeti jellegűek. Ezek a múlthasadás-típusok természetesen kontaminálódhatnak is, hatásmechanizmusaik révén különböző, egymást követő formákat ölthetnek.

Az allohistorikus regények abból a szempontból is osztályozhatók, hogy milyen mértékben szerepeltetnek nem tematizált, azonban az elbeszél cselekmények, valamint a megjelenített univerzum szempontjából meghatározó jelentőségű műlthasadásokat. Eszerint léteznek hard, vagyis keményvonalas és soft (lágy, keretlenebb) paratörténetek. Az előbbieket az utóbbiaknál kifejezettebb mértékben törekednek a kauzalitás következetes érzékeltetésére, az alternatív történelmi cselekmények és világépítés megokolására. Az uchroniák osztályozása kapcsán érdemes még kiemelni a mozgósított karakterek társadalmi beágyazottságának ismervét is. Eszerint megkülönböztethetők arisztokratikus (döntéshozatali funkciókban szereplő) és népi (a történeteknek alávetett) figurákat mozgósító alkotások. Ez a különbségtétel nem csupán a szereplők szintjén, hanem a megközelítés, a látás módjában, vagyis a perspektívában is megnyilvánul. Vannak továbbá csodás elemekkel operáló, vagyis a fantasy műfajához közelebb álló, valamint realiztikus paratörténetek.

A műlthasadási pontok kapcsán fentebb említett kontamináció az alternatív történelem műfajának, műfajainak, (al)típusainak és intertextuális, valamint -mediális territóriumait is jellemzi. Ennek megfelelően nem(igen) említhetők tiszta műfajiságú, egyértelműen besorolható alkotások.

A kutató a részletekbe menő műfajelméleti fejtegetéseket követően kitér a zsáner történelmi előzményeire. Eközben egészen az ókori nyúlik vissza, rámutatva arra, hogy „az alternatív történetírás voltaképpen magával a történetírással egyidős”. Baka L. ezt követően az irányzat kanonikus darabjait, „alfáit” mutatja be. Külön-külön alfejezetben ismerteti Philip K. Dick *Az ember a Fellegvárban*, William Gibson és Bruce Sterling *A gépezet*, végezetül pedig Kim Stanley Robinson *A rizs és a só éve* című alkotását.

A monográfia kitüntetett figyelmet érdemlő fejezete, valóságos színfoltja az alternatív történelem kérdéskörét a kvantumfizika,

különösképpen pedig a multiverzum-, vagyis a sokvilág-elmélet kontextusában tárgyalja. Ennek értelmében az allohistorikus történetek az említett teóriák irodalmi manifesztációi. Ritkán olvashatók irodalomtudományi diskurzusokban természettudományi kérdésköröket érintő eszmefuttatások. E monográfiának ez külön érdeme. Hasonló összefüggésben említhető, hogy szintén külön fejezetben mutatja be a zsáner (darabjainak) hálózatos szerveződését. Értelése szerint a szóban forgó gazdagodás, bővülés skálafüggetlen felépítésű hierarchikus modalitást követ. A történelemtudomány irányából is elemzés tárgyává teszi a vizsgált műfajt, rámutatva a történelem narratív jellegére, konstruált mivoltára. Mindennek megfelelően a *Műlthasadás* megközelítésmódja jelentős mértékben interdiszciplináris jellegű, ami párhuzamban áll a zsáner jellegzetességeivel.

Baka L. Patrik kötetének második blokkjában a vázolt (műfaj)elméleti-interpretatív keretben tárgyalja a magyar alternatív történelmi regényirodalom kimagasló teljesítményeit: Horváth László Imre *Lett este és lett reggel*, Trenka Csaba Gábor *Egyenlítői Magyar Afrika*, Gáspár László *Mi, I. Adolf*, László Zoltán *Hiperballada*, Trenka Csaba Gábor *Place Rimabaud* és *La Grande Image*, András György *Polgárháború*, Peter Sanawad *Hívószó*, valamint László Zoltán *Nagate és Nulla pont* című regényét. A komparatív módszert alkalmazó öt fejezet mindegyike önálló tanulmányként, egymástól függetlenül is olvasható.

A kötetet rövid összefoglaló zárja. Ebben Baka L. kiemeli, hogy a vizsgált korpusz tekintetében az allohistorizmus műfajában alkotó magyar szerzők gyakran, azonban közel sem mindig olyan eseményeket választanak világépítésük alapjául, vagyis gyakran, de nem szükségképpen olyan események alakulását változtatják meg, divergálják, amelyek meghatározó jelentőségűek a nemzeti történelemben. A műlthasadások egyéb esetekben nem hazai kötődésűek. A szerző ezt követően az elemzett alkotások mélyén megbúvó koherenciára mutat rá, amit a múltban és a jelenben

rejlő s a regények által kidomborított disztópiikus, fenyegető veszélyek narratív és egyéb módokon történő tematizálása teremt meg. Az összefoglaló végül az elemzett regények esetében feltárt műfaji önreflexió vonulatára hívja fel a figyelmet. A szóban forgó textuális jegyek már a szűkebb értelemben vett irodalmiság területéhez tartoznak.

A fentieknek megfelelően kijelenthető, érdemes elolvasni a Baka L. Patrik által elemzett regényeket. És természetesen Baka L. könyvét is, a *Múlthasadást*. Méltó folytatása a szerző 2023-ban, szintén a NAP Kiadó gondozásában megjelent, a populáris, ifjúsági és gyermekirodalom körében az élményalapú irodalomtanítást megcélzó *Doboztankönyvének*. Ajánlom mindenki figyelmébe!

Beke Ottó

Balázs Livia: Népi próza a Rábaközben. Budapest, Balassi Kiadó, 2025, 657 p. + képmelléklet /Magyar Népköltészet Tára, XXIII./

A magyar mesekutatás kezdeteit Gaál György 1822-ben, Bécsben megjelent német nyelvű mesegyűjteményéhez (Georg von Gaal: *Märchen der Magyaren*) szokás kötni. Ebben benne van az a kimondatlan köznyelvi (és szakmai?) konszenzus, ami mese alatt a tündér- vagy varázsmeséket érti. Amennyiben viszont az alább bemutatásra kerülő publikáció megengedőbb és szélesebb merítésű népi próza kategóriájában gondolkodunk, akkor a kezdetek jó negyedszázaddal korábbra tehetőek. Erről azért is érdemes itt és most szót ejteni, mert a bizonyos szempontból úttörő vállalkozásnak tekinthető munka, Kovács Pál szólás- és közmondásgyűjteménye éppen Győrben látott napvilágot 1794-ben, *Kovács Pálnak magyar példa, és közmondási* címen. Egyediségét az adja, hogy a különféle szóláshasonlatokhoz a magyar gyakorlatban először közöl helyenként epikai háttérrel, egy-egy anekdota, magyarázó történet formájában. És ezek egy része visszaköszön Balázs Livia mun-

kájában is, ami anyagát a tágan értelmezett Győr vonzaskörzetéből meríti. Konkrétan a Rábaközből, ami a magyarországi Kisalföld egyik kistája, Győrtől délnyugatra terül el, Kapuvár és Csorna központokkal. Északról egy másik kisalföldi kistájjal, a tőle folyóhordalékúppal elválasztott Hansággal szomszédos, míg nyugatról a Répce, délről és keletről pedig a Rába határolja. Néprajzilag mind ez ideig textilművességéről (viselet, hímzések), továbbá táncairól, bizonyos szokásairól volt ismert, ami a tudománytörténetileg magyarázható néprajzi érdeklődés korábbi tendenciáinak is betudható. Népi prózájáról viszonylag keveset tudtunk.

A most megjelent vaskos gyűjtemény a Magyar Zoltán által szerkesztett Magyar Népköltészet Tára című sorozat 23. kötete-ként látott napvilágot. Most döbbenek rá, hogy voltaképpen mily észrevétlen maradt (hogy kellőképpen köldöknéző legyek: legalábbis tájainkon) ez a jeles sorozat, amely pedig 2001-ben éppen egy Torna megyei népmondákat tartalmazó gyűjteménnyel indult. Ennek előszavában a szerkesztő (mivel mással?) az „immár visszavonhatatlanul elérkezett [...] utolsó órával” indokolja a sorozat létjogosultságát és elmondja, hogy a „fehér foltok” eltüntetése érdekében a cél olyan „táji, kistáji, zömében új magyar anyagot publikáló, zömében recens gyűjtésű folklórányagot publikáló, reprezentatív gyűjtemények közreadása, valamint olyan átfogó, a magyar anyag egészére kiterjedő műfaji monográfiák életre hívása, melyek a magyar folklorisztika adósságlistáján foglalnak el előkelő helyet”. Nos, időközben 23 kötet került napvilágra (lásd a függelék), miközben (ha szimbolikusan is) lényegében az egész magyar nyelvterületet körbecövekeli, köztük egy sor, a szlovákiai magyar tájakat (is) érintő kötetrel. Tematikailag, egy balladagyűjteményt és néhány vegyes népköltési korpuszt leszámítva a népi prózai hagyományok perszonális, lokális, táji gyűjteményeiről van szó. Utóbbi kategóriába tartozik, hogy a fentebb elejtett szálért ismét lehajoljunk, Balázs Livia könyve is.